

X362.15

u Kopp Judit

1. A CSALÁD MINT A BIZALOM ALAPJA

FUKUYAMA, a XX. század egyik legismertebb társadalomtudósának magyarul nemrégiben megjelent *Bizalom* című könyvében rendkívül alapos érvekkel alátámasztva azt bizonyította, hogy a gazdasági fellendülés, a prosperitás megteremtője, alapja, motorja, fenntartója a társadalomban a bizalom képessége. Ha ezt a logikai sort tovább folytatjuk, akkor a bizalom képessége, megteremtésének a feltétele, alapja a család, méghozzá a jól működő család. Bizalommal élő ember nem képzelhető el megfelelő család nélkül. Ebből az következik, hogy a legfontosabb gazdasági feladat – ha gazdasági fellendülésről ábrándozunk, ha szeretnénk elérni és komolyan tenni is érte – a családnak és a család azon funkcióinak erősítése, amelyekkel az emberekben az egymás iránti bizalmat, valamint ennek másik oldalát, a megbízhatóság képességét fejlesztjük. Amikor Fukuyama azt hangsúlyozza, hogy a bizalom a gazdasági fellendülés alapja, ezzel nem azt mondja, hogy a jól működő társadalomban nincs verseny, nincs szabad verseny. Teljesen félreértik azonban a nyugati társadalmat és a közgazdaságtant azok, akik azt képzelik, hogy az amerikai társadalomban a szabad verseny az, ami a fellendülést biztosítja. A verseny, bizalom nélkül, ember embernek farkasa állapotot eredményez, olyan állapotot, amelyik felé, sajnos, mostanában a magyar társadalom elindult. Ezt a folyamatot nem szabad ebbe az irányba tovább engednünk, hanem megfelelő irányba kell fordítanunk. A bizalom képessége és a megbízhatóság az ameri-

a tanulmány elhagy-
vált az MDP által
rezervált szelfidpolitikai

kai üzleti életben azt jelenti, hogy csak úgy lehet valódi üzletet, valódi gazdasági fejlődést megalapozni, ha bízhatók a másik ígéretében, merek bízni a partnerekben. Tehát nem a jog, hanem a közmegegyezés az üzleti élet alapja, a szóbeli ígéret megszegése a legsúlyosabb minősítést kapja; ha valaki elveszti megbízható hírét, kizárják az üzleti körökből.

A BIZALOM MINT ALAPFOGALOM az utóbbi időben a magatartás-tudományokban, egészségügyben, pszichológiában is alapfogalommá vált. Érdekes módon, mint általában az egészségügyben, ezt is a negatív oldalról fogalmazták meg. Az ellenségesség – hosztilitás – fogalma a magatartás-tudományi irodalomban ma alapvető, mivel a szív- és érrendszeri betegségek szempontjából az ellenséges beállítottságot találták a legfontosabb magatartás veszélyeztető tényezőnek. Mit jelent az ellenséges beállítottság? Pontosan a bizalom hiányát. Az *ellenségesség kérdőív* legfontosabb kérdése, mennyire értünk egyet avval az állítással, hogy a legbiztosabb nem bízni senkiben. Érdeemes mindannyiunknak magunkba néznünk, hogy mit válaszolnánk erre a kérdésre. Felméréseinkben, vizsgálatainkban, amelyeket SKRABSKI Árpáddal, férjemmel végeztünk a magyar lakosság körében 1983-ban, 1988-ban majd 1994–95-ben, mi is azt találtuk, hogy ez a bizonyos ellenséges beállítottság, a bizalom hiánya a legfontosabb károsító tényező mind az egészségromlás, mind az önkárosító magatartásformák, alkoholizmus, drogproblémák, öngyilkossági kísérletek hátterében. Tehát ha a magyar egészségügyi állapotot javítani akarjuk, akkor az egyik első és legfontosabb teendő az ellenséges beállítottság megváltoztatása. Mit jelent tehát az ellenségesség? Alapvetően nem azt jelenti, hogy én vagyok ellenséges. Ha megkérdezek egy ellenséges embert, nem azt fogja mondani, hogy én ellenséges vagyok, azt fogja mondani, hogy a világ általában aljas, önző, senkiben nem lehet

bízni és emiatt én is természetesen így reagálok. Magamba zárkózom, nem merek nyitott lenni a környezetem felé. Hogy ez mennyire fontos kérdés, nem csak egészségi, hanem gazdasági szempontból is, azt mutatja az is, hogy az Egyesült Államokban menedzsereknek rendszeresen szerveznek ellenségességet csökkentő tréningeket. Magyarországon ma az egyik legfontosabb, a társadalmat védő és gazdasági fellendüléshez vezető beavatkozás lenne, hogyha ilyen tréningekbe fogna az egész ország. Például, ha egy vezető általában nem mer bízni a munkatársaiban, általában rosszra számít, akkor természetesen ilyen reakciókat is kap. Ténylegesen nem bízhat a környezetében és emiatt sokkal rosszabb a hatékonyság, és ráadásul kimutathatóan fokozott a szív- és érrendszeri veszélyeztetettsége, mert folyton negatív és megoldhatatlannak érzett helyzetbe, negatív stresszhelyzetbe kerül.

HOGYAN ALAKUL KI A BIZALOM KÉPESSÉGE a családon belül, a család miként járul hozzá az ellenségesség csökkentéséhez? A modern pszichológia talán legfontosabb alapfogalma az *ősbizalom*. Az emberi személyiség, a megszülető ember biológiailag, de főleg pszichológiailag rendkívül éretlen. Tehát az a közeg, amelyik az újszülötet, de már a méhben fejlődő magzatot is körülveszi, hihetetlenül fontos mind biológiailag, mind pszichológiailag. Az első időszak, az első három év anya-gyerek, illetve szülő-gyerek kapcsolat meghatározó ennek a bizonyos ősbizalom állapotának a kialakulásában. Mit jelent az ősbizalom állapota? JUNG úgy fogalmazta meg, hogy amikor a gyermek úgy érzi, hogy csodagyermek az isteni anyának, ez a teljes önátadás az anya és a gyerek, majd később az apa és a gyerek között, hiszen később az apa ugyanolyan fontos a gyermek fejlődési folyamatában. Ez a közvetlen és teljes egymásra hangolódás biztos alapot ad a későbbi személyiség kibontakozásához. Az

ősbizalommal rendelkező ember mer hosszú távú kapcsolatokat építeni, általában mer nyitottan és bizalommal fordulni mások felé, persze ez nem irreális bizalmat jelent, hanem hogy első lépésben, először nyitott vagyok mindenki mással szemben, merek a jövőben gondolkodni, hosszú távra tervezni, megbízhatónak tartom magam, olyannak akiben mások bízhatnak. Olyan hihetetlen pszichológiai, személyiségfejlődési kincset gyűjt össze az első években az ilyen légkörben nevelkedő gyermek, ha ezt az ajándékot, ezt az alapot megkapja, hogy utána a társadalomban a nehézségekkel sokkal könnyebben fog megbirkózni és általában képes tartós, teherbíró párkapcsolatra, barátságra. Tehát az első és legfontosabb befektetése lenne minden modern társadalomnak, hogy az anya és a gyermekek számára biztosítsa ezt az első időszakot. Az idén nyáron Budapesten szervezett nemzetközi stressz-kongresszuson Sue CARTER, aki a korai anya-gyermek kapcsolat egyik legismertebb kutatója ma a világon, azt mondta el részletesen, hogy biológiailag milyen fontos ez az első időszak. Egy oxitocin nevű neuropeptid szabadul fel az anya-gyermek közvetlen testi kapcsolata, az érintkezés során, amelyik az agy fejlődését rendkívüli mértékben fokozza, gazdagítja. Ez egyébként nem csak a korai testi érintkezésre igaz, hanem a későbbiekben minden bizalommal teli testi érintés, érintkezés, kapcsolat ugyanúgy oxitocin-felszabadulással jár, tehát biológiailag is nagyon komoly, az egyik legfontosabb szorongásoldó. Tehát a bizalomnak jelentős közvetlen élettani, pszichológiai, terápiás hatása is van azon kívül, hogy a társadalomban milyen fontos.

AZ ÉLET KORAI SZAKASZÁBAN mindenképpen biztosítani kellene az anya-gyermek kapcsolat zavartalanságát. Ebből a szempontból két érdekes magyar jelenségre figyelhetünk fel. Az egyik, hogy az 50-es években a magyar nők vezettek a munkába állás tekintetében, tehát az akkori Szov-

jetunió után, ahol még többen dolgoztak a nők közül, Magyarországon dolgozott a legtöbb nő. Ez az egyik oldalról pozitív jelenség a modern társadalomban, hogy egy nő is dolgozhat és a gyermeknevelésen túl más hasznos tevékenységet is folytathat, azonban az, hogy akkoriban a nők csak nagyon rövid ideig maradhattak otthon a gyerekeikkel, a mai középkorú magyar népesség súlyos halálozási és egészségi állapotának a háttérében fontos tényező lehet. Ugyanakkor viszont a későbbiekben a magyar gyēs- és gyed-rendszer, tehát az a gyermekgondozási rendszer, amelyről sokat vitakoztunk IMF-képviselőkkel is, hogy a koraszülött jóléti államnak valami kinövése, valójában egyedülálló és példaértékű kísérlet volt, amire nagyon büszkék lehetnénk, és mindenáron meg kellett volna őriznünk. A modern világban sokféle út lehetséges és minden országnak meg kell találnia azt, hogy miként tudja a változások pozitívumait úgy alakítani, hogy ugyanakkor az alapvető pszichológiai és biológiai igényeket, szükségleteket biztosítani tudja. Ha egy dolgozó anya az első három évben otthon lehet a gyerekekkel, az a legjobb anyagi befektetés az egész társadalom számára. A leghasznosabb, legfontosabb erőforrásunk az egészséges, kiegyensúlyozott családba születő gyermek, akiből most egyre kevesebb van. Ugyanakkor a születendő gyermek súlyos veszélyforrás is lehet. Mi az ambulanciánkon magatartászavarokkal, különböző lelki problémákkal küzdő fiatalokat kezelünk. Problémáik kialakulásában a családnak, a nem megfelelő családnak, főleg a szétesett családnak nagyon fontos szerepe van. Azt, hogy a gyermek a későbbiekben saját maga hogyan fogja érezni magát és hogy a társadalomban milyen lesz a szerepe, az első három év igen jelentősen meghatározza.

AKÉSŐBBIEK SORÁN a tágabb családnak is rendkívül fontos szerepe van a gyermek fejlődésében. Felméréseinkben azt találtuk, hogy valamennyi önkárosító maga-

tartásforma, az alkoholproblémák, öngyilkossági kísérletek, még a dohányzás is kapcsolatban áll azzal, hogy nem csak a szüleivel, hanem a tágabb rokonsággal milyen kapcsolatban van egy ember. Tehát mennyire mondhatja azt, hogy nehéz élethelyzetben számíthat a család mellett, a szülei mellett rokonok segítségére, támogatására. Ez a modern világban lassan egyre nehezebben valósítható meg, bár fontos itt is szem előtt tartanunk, hogy a fejlődésnek különböző útjai vannak. Az olasz mintát szeretném kiemelni, mint rendkívül pozitív példát, amely közel áll hozzánk, elképzelhető, hogy követhető volna. Fukuyama az olaszokat „familist” társadalomnak, családbarát társadalomnak nevezi, ahol a társadalom a családi modellre, a családi vállalkozásokra épül. Ha belegondolunk, a történelem folyamán a család általában mindig gazdasági egységet is jelentett. Ez az új, modern kísérleti szituáció, amiben ma élünk a század második felében, ez vezetett oda, hogy a házaspár, a férfi, nő külön munkahelyen dolgozik, a gyerek harmadik helyre jár, és lassan ágyrajáró szállássá válik a család, nincsenek közös tevékenységeik. Ez sosem volt így, gondoljunk csak egy iparoscsalád, parasztszalád, de akár egy vidéki földbirtokos család életére. Ma már van rá mód és minta, mint például Olaszország, amely tudjuk, hogy Európában a legnagyobb gazdasági fejlődést mondhatja magáénak, ezen a területen másfajta utat jár, mint az Egyesült Államok vagy azok az országok, amelyekben a mobilitást mintegy fetiszizálják. Sok olyan amerikai ismerősöm van, akik a csúcson élnek mindenféle szempontból, anyagilag és a tudományos világban egyaránt, és mégis szerencsétlennek érzik magukat, főleg az asszonyok, mert a gyerekeik elmentek és az Államok másik felében drogos csoportokhoz csapódtak. Az az ideológiájuk, hogy a gyerekeknek újra fel kell építenie, mintegy a semmiből önmagát, és nem veszik tudomásul, hogy

a generációk közötti együttműködés, bizonyos fokú egymásrautaltság a természetes, ez felel meg az emberi természetnek.

A MAGYAR IDŐSEK HELYZETÉNEK FELMÉRÉSE olyan eredménye a vizsgálatunknak, amelyiket a politikusoknak és az egyházaknak különösképpen nagyon komolyan figyelembe kellene venniük. Sajnos most már 45 év fölött, tehát amikor nyugdíjhoz közeledik valaki, fokozottan 50 év felett, azt látjuk, hogy hihetetlenül megnő a reménytelenség, kilátástalanság lelkiállapota. Ugyanakkor itt is hangsúlyoznám, amit minden alkalommal elmondok, hogy nem igaz, hogy depressziós nép a magyar, erről szó sincs. Arról van szó és minden nyugati is ezt mondja, hogy a magyarokban rendkívül nagy a teljesítményigény. Ezt találtuk, és különösen az idősekre még jellemzőbb, mint a mai fiatalokra, hogy magas a teljesítményigényük és bizonyos értelemben torz is, mert az is jellemző, hogy általában azt mondják az idősek, hogy nem vagyok értékes ember, ha külső sikereket nem értem el az életben. Ez a külső siker- külső teljesítményorientált beállítottság, ha valaki saját magát egy ilyen mércéhez méri és úgy érzi, hogy őrá már nincs szüksége másoknak, hogy nem tud teljesíteni, hogy a családjának sincs szüksége rá, az reménytelenséghez, kilátástalansághoz, kiúttalansághoz vezet. Ez nem alkati sajátság, hanem, sajnos, többek közt például abból következik, hogy a lakótelepekre, a városba költözés miatt nagyon sok idős ember tényleg úgy érzi, hogy egyedül maradt, hogy nincsen szükség rá. Ismerek olyan nyugdíjas pedagógust, aki elmondta, hogy elment a plébániára, elment az önkormányzathoz, mert nagyon szívesen tenne másokért, csak mondják meg, hogy hol tud segíteni. Nem tudja megszervezni, arra nem tartja magát alkalmasnak, hogy megszervezze, de ha adnának neki teret önkéntes munkára, akkor boldogan venne részt különböző programokban. Nagyon sokat tehetnénk azzal,

ha ilyenfajta utat és célt adnánk az idősebb embereknek. Az amerikai társadalom legnagyobb ereje a szervezett önkéntes munka, amelyben mindenki megtalálhatja a maga szerepét, céljait. A kiszámíthatatlan, reményvesztett idős tömeg hitetetlenül manipulálható, várja a megszólítást, amely valamilyen célt, reménysugarat ad, tehát bármilyen eszközzel és bármilyen célból fölhasználható. Ugyanakkor éppen az idős emberekben rendkívül erős az altruizmus-igény, nagyon erős a teljesítményigény, tehát ezt pozitív irányban föl lehetne használni, csak oda kellene figyelni. A mai fiataloknak is nagy szükségük lenne az idősekre, és a személyiségelméletekben az a szép, hogy az idős ember is fejlődhet. Idős korban a fejlődés a generációs felelősség vállalása, amihez persze lehetőségek is kellenek, de ha valaki erre nem képes, ha nem segítenek neki ebben, akkor tényleg reménytelenné, kiúttalanná válik és úgy érzi, hogy az élete értelmetlen.

HOGY MENNYYIRE KEMÉNY ADATOK TÁMASZTJÁK ALÁ AZT, hogy a család biológiailag is létszükséglete az embernek, a mai magyar halálozási arányokban tükröződik. Az igen magas magyar halálozási arányok jelentős hányada az elvált vagy magányosan élő emberek sokkal magasabb, fokozottabb halálozása. Tehát az az ember, aki egyedül él, főleg az elváltak, sokkal magasabb arányban halnak meg. A házások halálozási aránya 1000 emberre 1993-ban, mert akkor volt a legmagasabb a halálozási arány, 13,6% volt és 19,4 az elváltak között. Felméréseink szerint az öngyilkossági kísérletek aránya a házások között 3%, az elváltak között 19%. Az illegális drogfogyasztás, ami ma egyre gyakoribbá válik, főleg a fiatalok között, az elváltak, az egyedül élők között 10% körüli, míg a házások között 2%. Tehát az az ember, aki magányosan él, alapvető létszükségleteitől van megfosztva, szenved ettől, és ebbe az állapotba mintegy öntudatlanul sodródnak bele emberek tömegei. Ma a válás sokak számára, a filmek, a filmsztá-

rok példái alapján, valami könnyed dolognak tűnik, úgy veszik az emberek, hogy hát elválunk, hiszen ma ez természetes. És hogy ez milyen következményekkel jár akár az életesélyek, akár az életminőség szempontjából, valószínűleg nem tudatosítjuk eléggé a társadalomban.

A FEJLŐDÉS, A VÁLTOZÁS, amelynek mindannyian a részesei vagyunk, nagyon sok pozitívumot hozott, például a gyermekhalandóság lecsökkent és ma már nem nagyon tudnánk olyan körülmények között élni, amelyben a nagyanyáink éltek. Arra kellene törekednünk, hogy végiggondoljuk, milyen utak lehetségesek a változás, a fejlődés során és ismét hangsúlyozom, hogy vannak pozitív példák. A japán példa távoli tőlünk és más, mert más kultúra. Érdemes azért végiggondolnunk, hogy nagy vizsgálatok szerint az Egyesült Államokban élő japán férfiak közül azok, akik japán családi környezetben nőnek föl, tehát nagyon szoros anya-gyermek kapcsolatban, illetve akik a japán identitásukban nagyon erősek, akik a közösséghez tartozást az életük során kifejezik, tartják a szokásokat és a közösséghez tartozónak érzik magukat, hogy ha minden egyéb tényezőt – magas vérnyomást, dohányzást – figyelembe vettek, 45 év alatt ötször ritkábban kaptak koronária megbetegedést, mint azok, akik modernizálódott és amerikanizálódott életmódot élnek. A 45 év feletti, USA-ban élő japánok közül háromszor volt alacsonyabb a koronária megbetegedések aránya azok körében, akiknek erős a japán identitástudata. Tehát a gyermekkori hatásoknak, illetve a közösséggel való azonosulásnak biológiailag kimutatható egészségvédő hatása van, különösen a szív-érrendszeri megbetegedések szempontjából. Ugyanilyen vizsgálatokat végeztek az olaszok és görögök között is, ahol szintén sokkal jobbak a szív-érrendszeri halálozási arányok és ez kapcsolatba hozható a családközpontú gazdasági modellel, amely ezekre az országokra jellemző.

A MAGYAR TÁRSADALOM még családbarát. PONGRÁCZ Tiborné vizsgálatai egyértelműen kimutatták, hogy Magyarországon az elvek, az ideológia szintjén, ha megkérdezzük az embereket, a családot nagyon fontosnak tartják. Más kérdés, hogy mi történik a gyakorlatban és a valóságban. Tehát adott még a lehetőség, hogy ilyen irányba haladjunk tovább. Mindent meg kellene tennünk, már csak pusztán gazdasági megfontolások alapján is, hogy a magyar társadalom ne önpusztító, hanem családbarát irányba fejlődjön tovább.

KOPP Mária

Irodalom

KOPP Mária–SKRABSKI Árpád: *Magyar Lelkiállapot*. 2. kiadás. Végeken Kiadó, Bp., 1995.

KOPP Mária–SKRABSKI Árpád: *Alkalmazott magatartástudomány – A megbirkózás egyéni és társadalmi stratégiái*. Corvinus Kiadó, Bp., 1995.